

Ruhl, H.:

AZ OLVASÓK SZÁMÁNAK HULLÁMZÁSA ÉS AZ OLVASÓK TOBORZÁSA

A könyvtárosok a feudális időkben elsősorban ravasz és kitartó könyvvadászok voltak. A könyv drága és ritka holmi volt. A művelődésre csak kevés kiváltságosnak volt joga, s több volt az analfabéta, mint az olvasni tudó. A könyvtárosoknak mint a "könyvtárak őreinek" feladata abban állott, hogy könyveket gyűjtsenek és őrizzenek; fő gondjuk a könyv volt, nem pedig az olvasó. A könyvtárak használata századokon át a birtokos és uralkodó osztály kiváltságosainak volt az előjoga.

Ma már nálunk mindenki számára testet öltött a művelődéshez való jog, és nincsen többé analfabéta. Az irodalomhoz való hozzájutást megkönnyítik az alacsony könyvárak, a nagy példányszám, a nagyszámú és sokféle kiadás és nem utolsósorban a könyvtárak sűrű hálózata, melyet munkás és paraszt államunk minden polgára díjtalanul használhat. A könyvtárosok között található irodalmi temetőgondnokok és éjjeli őrök, akik a könyveket csak önmagukért gyűjtik, ma már ritkaság számba mennek s a panoptikumban a helyük. Ma könyvtárosaink fő gondja az olvasó.

Bár a könyvtárak sokoldalú felhasználásának szükséges feltételei nálunk megvannak, mégis a köztársaságunk közművelődési könyvtárait látogató olvasók száma túlságosan alacsony /a lakosság mintegy 9-10 százaléka/. Mi az oka ennek, és miért válik sok aktív olvasó bizonyos idő után "holt lélekké"? Könyvtáraink nem kielégítő mérvű látogatásának okát - többek között - kétségtelenül a sokféle más művelődési lehetőségben, intézményben és rendezvényben /népfőiskola, színház, film, sport, rendszeres előadások, üzemi könyvtárak, stb./, valamint abban kell keresnünk, hogy sok dolgozónak kevés a szabad ideje, a közművelődési könyvtárak túl kicsiny könyvállománnyal rendelkeznek, sok közművelődési könyvtár munkáját és lehetőségeit a nagy nyilvánosság alig ismeri. Az államhatalom helyi szerveiről szóló törvény következetes megvalósi-

tása majd lényegesen hozzá fog járulni ahhoz, hogy könyvtáraink igazi művelődési központokká váljanak. Az állandó bizottságok munkájának a könyvtárak részéről várt tevékeny támogatása és az olvasóaktívákkal való együttműködés könyvtári munkánk további demokratizálódásának két legfontosabb módját jelenti.

A könyvtárnak a lakossághoz való viszonyát különböző tényezők határozzák meg; ezeket a könyvtárosnak nemcsak ismernie kell, hanem tekintetbe is kell vennie. Az olvasók számának bizonyosfokú hullámzása minden közművelődési könyvtár természetes jelenségei közé tartozik, s ennek természetes okait a lakás- és foglalkozás-változtatásokban, betegségben vagy időhiányban kell keresnünk. Egyes olvasók pedig "kinőnek" a közművelődési könyvtár kereteiből. Az ilyeneket szellemi és szakmai fejlődésük a tudományos könyvtárak felé tereli, melyek megnőtt igényeiket jobban ki tudják elégíteni. Mindezek olyan szabvány jelenségek, melyeket újra meg újra megfigyelhetünk.

Az olvasók számában mutatkozó hullámzás azonban már negatív jelenségnek tekinthető akkor, ha oka az egyoldaluan és nem kellően kiépített könyvállományban, a nem megfelelően képzett könyvtárosok nem kielégítő reference-munkájában, a katalógusok hiányában vagy nem célszerű voltában, a könyvtár rossz elhelyezésében és berendezésében, a túl rövid nyitvatartási időben gyökerezik. Minden könyvtárnak tudnia kell, miért jelentkeznek olvasókul a lakosok s mi az oka annak, hogy egyes olvasók bizonyos idő után nem keresik fel többé a könyvtárt. Csak ezen okok figyelembevételével lehet a szükséges változtatásokat a könyvtár munkájában foganatosítani és csak így lehet hatékony toborzási irányelveket megvalósítani.

A nehézség éppen ezeknek az okoknak kipuhatolásában rejlik. A jelentkezésnél meg kellene kérdezni az olvasót, hogy kinek vagy minek a hatására látogatja a könyvtárt. Ezen kérdésekre adott feleleteket fel kell jegyezni. Mennél több a felelet és mennél hosszabb a megfigyelési idő, annál tisztább az általános érvényű eredmény! Az olvasók számának nagyobb mérvű hullámzásánál meg kell látogatni a régebbi buzgó olvasókat, meg kell kérdezni tőlük, miért maradtak el, vagy levelet kell hozzájuk intézni, ahogyan például azt a freibergi járási könyvtár 1956. decemberében tette:

"Az év végén vissza szoktak tekinteni arra, mi minden történt az elmúlt 12 hónap alatt és mi mindent végeztek ez alatt az idő alatt. Ezt tettük mi is, s nyilvántartásaink átlapozásakor megállapítottuk, hogy néhány olvasónk az 1956. év folyamán nem találta meg újra az utat hozzánk. Önnek sem tudtuk eddig - legalábbis feljegyzéseink szerint - könyvállományunk egyetlen értékes kötetét sem újra rendelkezésére bocsájtani. Ez a megállapítás őszinte sajnálatunkra szolgál; nagyon szeretnők tehát tudni, vajon azért nem jött-e el ismét hozzánk, mert nem tudtuk kívánságait teljesíteni, vagy valami más ok indította Önt arra, hogy ne keressen fel többé bennünket. Mi ugyan iparkodtunk minden tőlünk telhetőt megtenni, ennek ellenére azt látjuk, hogy olykor gyorsan adódik ok a félreértésre! A magunk részéről szívesen elkerültük volna még a legcsekélyebbet is.

Szíveskedjék velünk alkalomadtán közölni, mit kellene megváltoztatnunk, hogy Ön is jól érezze magát nálunk. Van egy kis meglepetésünk is az Ön számára: ha nevét és lakcímét közli, megnyerheti egyikét annak a 15 könyvnek, melyeket 1956. december 31-én sorsolunk ki. Ezek között van - többek közt - a "Südamerika" /Dél-amerika/ illusztrált kötete, a "Tierreich nach Brehm" /Brehm Állatvilága/ az "Urania-Universum" 2. kötete. A sorsoláson az Ön válasza is résztvesz, még akkor is, ha valamely okból már nem olvasónk. Meg szeretnők még jegyezni, hogy válaszát nem hozzuk nyilvánosságra. Remélhetjük, hogy 1956. december 28.-ig az Ön válaszát is megkapjuk?

Kívánunk előre is örömteli karácsonyi ünnepeket és sok szerencsét és sikert az új évben!

Szívből jövő szerencsekívánatainkkal maradtunk:

"Városi Könyvtár".

E levél címzettjei "őszintén csodálkoztak és ugyanakkor kellemesen meglepődtek" a levél "jóleső udvariasságán". Így nem kell csodálkoznunk, hogy a levélre néhányan - talán a nyereségy reményében is - nyíltan és becsületesen válaszoltak. Ha nem is lehet általánosítani a volt olvasók nézeteit és indokait, mégis néhány figyelemreméltó utmutatást nyújtanak az olvasók számában észlelhető hullámvázra vonatkozóan. A legtöbb olva-

só azért maradt el, mert nem volt ideje a könyvtár látogatására. Foglalkozásuk, tanulmányaik vagy társadalmi munkájuk akadályozza őket a könyvtár további látogatásában. Egyesek remélik, hogy a "45 órás munkahét" bevezetésével több idejük marad az olvasásra. A második csoportba azok a volt olvasók tartoznak, akik betegség vagy öregség miatt nem tudják többé látogatni a könyvtárat. Nehezükre esik a lépcsőjárás /ezért a könyvkölcsönzést lehetőség szerint a földszinten bonyolítsuk le!/, vagy látásuk gyengesége folytán nem bírják már a kis betűket olvasni. /Ezért a nagy betűvel nyomtatott könyveket a katalóguscédulán külön jellel kell ellátnunk!/. A harmadik csoport azokból az olvasókból tevődik ki, akiket nem elégít ki a könyvvállomány. Az ilyenek általában a szórakoztató regényeket, bűnügyi regényeket, a humoros irodalmat nélkülözik. Egyik olvasó emiatt tért át a kölesönkönyvtár használatára. Pedig könyvtárainkban szép számmal akad jó szórakoztató regény, jó bűnügyi regény és jó humoros irodalom is. Csak éppen az a baj, hogy kölcsönzéskor nem mindig jutnak a megfelelő címek a könyvtáros eszébe. Hiányoznak a témaköri útmutatók. Az olvasó nem kapja meg azt, ami érdeklí. Mérgelődve hagyja el a könyvtárt. Lehet, hogy olyan olvasóról van szó, aki lélekben még a múltban él, akit még nem győztek meg a ponyvairodalom értelmességéről, s akinek előítéletei vannak az új irodalommal szemben. Ezen a példán világosan látszik, hogy az olvasók számában észlelhető hullámvész nemcsak kihatásában, hanem lényegében is tiszta politikai problémává válhatik, amely szorosan összefügg az olvasók nevelésének és a könyvtár meggyőző tevékenységének kérdésével. - Freibergben az elmaradás okául még felhozták: a lakásváltoztatást, a túl rövid kölcsönzési határidőt, az olvasók használatára szóló nyomtatott katalógus hiányát, a könyvtáros részéről tapasztalt udvariatlan bánásmódot, valamely üzemi könyvtár használatára való áttérést. A freibergi járási könyvtár ezen körkérdés révén néhány konkrét utmutatást nyert arra vonatkozólag, hogyan lehetne munkáját úgy megjavítani, hogy ne csak régi olvasóit tartsa meg, hanem újakat is szerezhessen.

Az 1956. évben köztársaságunkban - hála a könyvtárosok és a többi könyvtári munkaerő pihenést nem ismerő tevékenységének, szívós kitartásának, ötletgazdagságának és kezdeményezésének - sok új olvasót nyertünk könyvtáraink számára. Ezt az "olvasó-toborzási hullámot" sok eset-

ben a teljesítmény szerinti díjazás elvének bevezetése váltotta ki. A könyvtárak ui. anyagilag érdekeltté váltak abban, hogy sok olvasót és kölcsönzést mutassanak ki; ettől függött a rendszeresített létszám, illetve a mellékfoglalkozású könyvtárvezető fizetése; de ezenfelül azért is, mert rájöttek, hogy gyakran csak abban az esetben engedélyeznek könyvek beszerzésére több fedezetet, ha ki tudják mutatni, hogy tulke-
vés könyv áll rendelkezésre /az olvasók számához viszonyítva/. Ennek eredményeképpen 1956-ban sok olyan személy, aki eddig nem látogatta a könyvtárt, "aktív" olvasóvá vált /ha az év folyamán mindössze egyszer vett is csak ki könyvet/, - az addig "holt" könyvállomány mozgásba jött. Azok a könyvtárak kapták a legnagyobb dicséretet, amelyek /a lakosság számához viszonyítva/ a legtöbb olvasót tudták kimutatni. Ez az elismerés és az elért eredmények feletti öröm a legtöbb esetben indokolt is volt. A teljesítmény elvének tekintetbevétele a létszám eldöntésében és a mellékfoglalkozású könyvtárvezetők díjazásánál a közművelődési könyvtárak munkáját kétségtelenül fellelendítette.

De ugyanolyan jogosultnak látszik a Zentralinstitut für Bibliothekswesen igazgatójának, Rückl kollégának a Németország Szocialista Egységpártja Központi Bizottsága 30.konferenciáját kiértékelő könyvtári munkaértekezleten elhangzott az a figyelmeztetése, hogy a könyvtárainknál bevezetett teljesítményelv nem ad tiszta képet a végzett könyvtári munka minőségéről. Rückl kolléga a továbbiakban rámutatott arra, hogy néhány könyvtár a kölcsönzésben és a könyvállomány kiépítésében a nem kívánatos kispolgári izlés irányában tett engedményekkel toborzott olvasókat. A cottbusi kerületi /megyei/ könyvtár vezetője, Vormbrock kartársnő is elítélte a "mindenáron való olvasótoborzást".

A verbuválásnál nehezebb dolog az olvasók megtartása. Gyakran a könyvállomány növekedése sem tart lépést az olvasók számának gyarapodásával. Olvasónként öt-hat kötetrel, de még inkább lakosonként egy-egy kötetrel kell számolnunk. /Ez az arányszám lehet alacsonyabb, ha nagyobb a lakosság száma, viszont nagyobbak kell lennie, ha kisebb a lakosság száma. Ezenfelül még az egész könyvállomány hozzávetőlegesen 10 százalékát kell számitanunk azokra a könyvekre, melyek könyvkötőnél vannak és javítás alatt állanak./ Ha a kelletténél kevesebb könyv áll rendelkezésre, akkor a választék túl kicsiny, s az állomány a fokozott

mérvü forgalom következtében gyorsan elhasználódik, vagy az olvasók nem kapják meg azt, amit kívánnak. /Olyan számszerű adatok, amelyek azt tanúsítják, hogy az olvasók kívánalmainak hány százalékát nem lehetett teljesíteni, minden könyvtár számára nagyon tanulságosak lennének. Természetesen nem szabad ezt a kérdést pusztán a számszerűség szempontjából kezelni. Nemcsak az a fontos, hogy a kívánságok hány százaléka nem volt teljesíthető, hanem az is, hogy milyenek voltak azok a kívánságok, s miért nem voltak teljesíthetők. Sok olvasó felhagy a könyvtár látogatásával, ha nem teljesítik kívánságait. Ez akkor is bekövetkezik, ha nem gondoskodnak a fontos újdonságok tervszerű, gyors és folyamatos utánpótlásáról. Köztudomású dolog, hogy sokkal nehezebb a csalódott olvasókat a könyvtár számára másodszor is megnyerni, mint "ujoncokat" toborozni.

Bár 1956-ban sok új olvasót toboroztak, mégsem lehetett mindenütt a státuskeretet ennek megfelelően növelni. A könyvtárosi munka magva: a kölcsönzés néhány könyvtárban szükségképpen gyorsvonati iramban történő "elintézést" nyert. Itt már az olvasóval való egyéni beszélgetésre még csak gondolni is alig lehetett. Az olvasók átkos sorbanállása nőtt, az olvasók morogtak s a könyvtárosok idegesek lettek. A könyvpolás elhanyagolása már vétek számba menő mértéket öltött, a katalógusokat nem pótolták, illetve nem fektettek fel új katalógusokat. Egyes olvasókat "elintézték", mielőtt kérésük valóban elintéződött volna; az ilyenek azután nem jöttek újra. Mindez egyelőre nem vágott elevenbe, hiszen az elkedvetlenedetteket az 1956. évre már "aktív" olvasók gyanánt tartották nyilván. Az olvasótoborzás még teljes fordulatszámmal futott és még nem merült ki az az embertartalék sem, amelyik eddig még sohasem olvasott nyilvános könyvtárban. A veszteség majd csak a következő években válik érzékelhetővé, ha a tartalék már kimerült és ha a könyvtár nem tesz hathatós lépéseket olyan irányban, hogy a toborzott olvasókat meg is tartsa.

Ha könyvtárainknak az az egyik feladata, hogy a szocialista képzés lehetőségeit a lehető legtöbb ember számára megteremtsék és biztosítsák, akkor minden közművelődési könyvtárnak mindent el kell követnie az olvasók létszámában jelentkező hullámvész megakadályozására, mert ez a könyv útján történő rendszeres képzés teljes vagy részleges megszakitását jelenti. A jó könyvtári munka tervszerű, céltudatos, átgon-

dolt, hosszú távra beállított munka. Ez érvényes az olvasótoborzásra is, ami nem történhetik pusztán a "mindenáron" elv alapján és aminek nem szabad feláldozni a könyvtár más fontos munkáit. A toborzást egyrészt olyanirányu elemzésnek kell megelőznie, hogy a toborzás különösképpen az olvasók mely csoportjára terjedjen ki, másrészt pedig olyan számításnak, hogy a könyvtár a rendelkezésére álló könyvekkel /beleszámítva a tervezett új beszerzéseket és levonva az előre látható törlést/ hány olvasót képes ellátni. /Ha az állomány nagyságát azonos színvonalon akarjuk tartani, s el akarjuk kerülni, hogy elhasznált könyveket is kikölesönözzenek, akkor évenként a szakirodalom "élő" állományának 1/7-ét, a szépirodalom 1/3-át és a gyermekirodalom "élő" állományának kb. 1/2 részét kell pótolni./ Az olvasótoborzással - a szükséghez képest - karöltve kell haladnia a szerzeményezés különleges eszközei után vadászatnak, a nyitvatartási idő meghosszabbításának, használható olvasókatalógusok készítésének és nem utolsósorban az egész könyvtári munka célszerű ésszerűsítésének. Könyvtárainkban még jócskán akadnak olyan műveletek, amelyeket egyszerűsíteni, célirányosabbá és gazdaságosabbá lehetne tenni és amelyeket járási-, kerületi- vagy akár köztársasági szinten koordinálni lehetne. /Ezzel kapcsolatban utalunk Heinrich Roloffnak a "Zentralblatt für Bibliothekswesen" 1956.évi 11./12.számú füzetében megjelent előadására, ami ezen a téren néhány gondolatot keltethet./ A munka jobb megszervezésével, jobb munkatechnikával és a munkatársak magasabbfokú képzettségével több, a tervek szerint elő nem irányzott állás munkája is el lenne látható. /Ez természetesen nem annyit jelent, hogy a közművelődési könyvtárak jelenleg érvényben lévő létszámtervei az olvasók ellátására minden esetben elegendők./ Több könyvtár munkaszervezetének és technikájának összehasonlító elemzése mutatja meg a leggyorsabban, hogy - az olvasószolgálat tekintetében - mit kell legelőször megjavítanunk.

Csak akkor lehet az olvasótoborzást teljesen eredményesnek tekintenünk, ha sikerül az újonnan megnyert olvasókat a jó irodalom állandó olvasóivá tennünk, olyanokká, akik biznak a könyvtárosban és munkájában, akik annak könyvtárát saját könyvtárunknak tekintik...